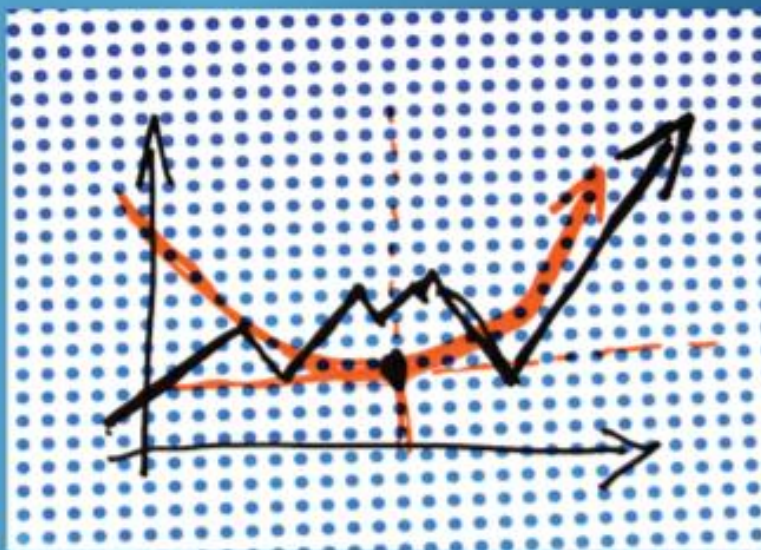

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2019
YEARBOOK

ГОДИНА 11

VOLUME XIX

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN: 1857-7628

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2019**

**YEARBOOK
2019**

ГОДИНА II

VOLUME XIX

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:

Проф. д-р Оливера Ѓорѓиева-Трајковска

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
Проф. д-р Оливера Ѓорѓиева-Трајковска
Проф. д-р Трајко Мицески
Проф. д-р Благница Колева
Проф. д-р Емилија Митева-Качарски
Доц. д-р Златко Безовски

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph.D
Prof. Liljana Koleva - Gudeva, Ph.D
Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Trajko Miceski, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Emilija Miteva-Kacarski, Ph.D
Zlatko Bezovski, Ph.D

Редакциски одбор

Проф. д-р Оливера Ѓорѓиева-Трајковска
Проф. д-р Благница Колева
Проф. д-р Трајко Мицески

Editorial staff

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D
Prof. Blagica Koleva, Ph.D
Prof. Trajko Miceski, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Оливера Ѓорѓиева-Трајковска

Managing & Editor in chief

Prof. Olivera Gjorgieva-Trajkovska, Ph.D

Јазично уредување

Вангелија Цавкова

Language editor

Vangelija Cavkova

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Економски факултет
бул „Крсте Мисирков“ 10-А
п.фах 201, 2000 Штип,
Република Северна Македонија

Address of editorial office

Goce Delcev University
Faculty of Economics
Krstе Misirkov 10-A.,
PO box 201 2000 Stip,
Republic of North Macedonia

**СОДРЖИНА
CONTENT**

- 7 Ана Бегнинова-Тодоров, Проф. Трајко Мицески**
ПРИМЕНАТА НА ПРАВИЛНА ДЕЛОВНА ЕТИКА, КАКО ФАКТОР ЗА ПОДИГНУВАЊЕ НА
МОТИВИРАНОСТА И ЗАДОВОЛСТВОТО НА ВРАБОТЕНИТЕ
- 29 Бисера Михајлова, Проф. д-р Љупчо Данчев**
БАНКАРСКИ РИЗИЦИ ПРИ КРЕДИТИРАЊЕ НА ДЕЛОВНИТЕ СУБЈЕКТИ
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
- 53 Благој Димитров, Проф. Трајко Мицески**
КОМПЛЕКСНОСТ НА МЕНАЏМЕНТОТ НА ФИНАНСИСКИТЕ ИНСТИТУЦИИ И УСПЕШНО
ГРАДЕЊЕ НА КАРИЕРА ВО БАНКИТЕ И ДРУГИТЕ ФИНАНСИСКИ ИНСТИТУЦИИ
- 79 Елена Стојановска, Проф. Трајко Мицески**
ОРГАНИЗАЦИСКАТА КУЛТУРА ВО КРЕИРАЊЕТО И ИЗВРШУВАЊЕТО
НА МЕНАЏМЕНТ СТРАТЕГИЈАТА ВО ПРЕТПРИЈАТИЈАТА
- 101 Илија Груевски, Степан Габер**
ЕФЕКТОТ ОД ОДАНЧУВАЊЕТО ВРЗ ПРОСЕЧНАТА
ПОНДЕРИРАНА ЦЕНА НА КАПИТАЛОТ
- 115 Радница Јонанова, Трајко Мицески, Љупчо Данчев**
КАРАКТЕРИСТИКИ И ЕФИКАСНОСТ НА ЖЕНСКОТО ЛИДЕРСТВО
- 141 Степан Габер, Илија Груевски**
ЕФЕКТОТ ОД ИНДИВИДУАЛНИОТ ИЗБОР ВО ПРОЦЕСОТ НА ФИСКАЛНО ОДЛУЧУВАЊЕ
- 151 Сузана Механциска**
УМЕШНОСТА НА МЕНАЏМЕНТОТ ЗА КРЕИРАЊЕ НА
СТРАТЕГИЈА ЗА ГРАДЕЊЕ КОНКУРЕНТСКА ПРЕДНОСТ
- 167 Флазгур Буњаку**
СТРАНСКИ ДИРЕКТНИ ИНВЕСТИЦИИ – ТЕОРЕТСКА АНАЛИЗА

ЕФЕКТОТ ОД ИНДИВИДУАЛНИОТ ИЗБОР ВО ПРОЦЕСОТ НА ФИСКАЛНО ОДЛУЧУВАЊЕ

Стеван Габер¹, Илија Груевски²

¹ Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
stevan.gaber@ugd.edu.mk

² Економски факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ilija.gruevski@ugd.edu.mk

Анстракт

Поведението на индивидуата во процесот на одлучување во Теоријата на јавен избор се смета за едно од фундаменталните економски прашања. Суштината при анализата на таквото однесување е носењето на издржани и корисни колективни одлуки, кои треба да доведат позитивни исходи за сите гласачи. Во трудот е направен осарт на феноменот слободен јавач, кој е директна последица на таквото поведење на поединците при одлучување за финансирање на некој потрошувачки проект што е ефектувано со непрофаќање на даночната обврска за конкретниот проект. Останатите аспекти во трудот се фокусираат на поведението на одредена индивидуа во ситуација на гласање за некој конкретен проект при примена на различни правила, како што се правилото на едногласност, мнозинското правило и сл.

Клучни зборови: Слободен јавач, индивидуален избор, јавен избор, фискални институции, фискални одлуки, јавни добра и услуги.

THE EFFECT OF INDIVIDUAL CHOICE IN THE PROCESS OF MAKING FISCAL DECISIONS

Stevan, Gaber¹, Ilija, Gruevski²

Economic faculty, "Goce Delcev" University, Stip, Macedonia¹
stevan.gaber@ugd.edu.mk

Economic faculty, "Goce Delcev" University, Stip, Macedonia²
ilija.gruevski@ugd.edu.mk

Abstract

The behavior of the individual in the decision-making process in public choice theory is considered to be one of the fundamental economic issues. The essence in analyzing such behavior is to make sound and useful collective decisions that should bring positive outcomes for all voters. The paper deals with the phenomenon of free rider, which is a direct consequence of such behavior of individuals when they decide to finance a consumer project that is effected by not accepting the tax liability for the particular project. The remaining aspects of the paper focus on the behavior of a particular individual in a voting situation for a certain project when applying different rules, such as the unanimity rule, the majority rule, and so on.

Keywords: Free rider, individual choice, public choice, fiscal institutions, fiscal decisions, public goods and services.

1. Вовед

Преку претходни истражувања се има утврдено дека однесувањето во индивидуалниот избор во рамките на фискалниот процес, на некој начин е аналогно на однесувањето во пазарниот избор, нешто што во најмал случај може подоцна да служи како соодветен репер за компаративни цели.

Игледа е неопходно да се демонстрира дека однесувањето во индивидуалниот избор подлежи на научна анализа и објаснување, наспроти потврдената неделивост на бенефициите од јавните добра и услуги помеѓу индивидите, а последователно и на неделивоста на колективните одлуки за понудата и финансирањето на таквите добра и услуги¹.

Дали постоењето на неделивост на јавните добра причинува индивидата да ги сокрие сопствените вистински преференции, односно да постапува на начин што спречува постигнување на заеднички корисни резултати во заедницата или во процесот на групно одлучување?

Овие прашања претпоставуваат посебна валидност во современата Теорија на јавните добра, пред сè поради важноста на проблемот на слободен јавач. Во овој дел ќе се согледаат проблемите што можат да се појават со аргументот на слободен јавач, кој не се појавува во институционален контекст во рамките на секој индивидуален фискален избор. Сепак, треба да се забележи дека прстиот факт на колективен избор го проширува влијанието на индивидуалното однесување, избор кој не е поинаков од тој што е предвидено да се појави во елементите на слободен јавач.

2. Феноменот на слободен јавач

За поединците не е карактеристично да преземаат дејности што ниволвираат трошоци ако тие за возврат не очекуваат бенефиции, измерени во термини на нивните сопствени кориснички функции. Имено, ако едно лице очекува друго лице или лица да го снабдат со бенефиции, во секој случај, тогаш тој нема доброволно да иницира сопствена акција. Индивидата ќе смета дека неговото сопствено однесување не влијае на однесувањето на другите лица, особено ако е голем бројот на лицата со кои е тој во взаемна интеракција. Во таква ситуација, тој едноставно реагира на начин сличен на неговата реакција на природната средина или се прилагодува на однесувањето на другите лица. Препознавањето на овој факт е основата на феноменот на слободен јавач. Таквиот аргумент бил централен во современата Теорија на јавни добра, започнувајќи со придонесите на Самуелсон и Махгрејв².

---

¹ За примена на етика, види: Buchanan, J (1965). *Ethical Rules, Expected Values and Large Numbers*. *Ethics*, LXXVI, стр. 1-1.

² Види Samuelson, Paul A. (1954). *The Pure Theory of Public Expenditure*. *Review of Economics and Statistics*, XXXVI, стр. 387-389. За трудовите што се специфично концентrirани на проблемот на слободен јавач, види: Otto, A. Davis & Whinston, Andrew (1961). *Some Foundations of Public Expenditure Theory*. Mimeographed manuscript, Carnegie Institute of Technology.

Со демонстрацијата на оваа нормативна теорија, формално не е тешко да се објават неопходните маргинални услови за Парето оптимум во свет што вклучува чисти јавни или колективни добра заедно со приватните добра. Тешкотните се пролабчуваат кога се прават обиди да се претворат овие формални услови во остварливи резултати преку веродостојни институции на индивидуален избор. Во тој поглед, светот на приватни добра целосно се разликува од светот на јавни добра. Претходно, пазарното делување настојува да создаде резултати што ги исполнуваат неопходните маргинални услови, барем апроксимативно, но и се предмет на експлицитно дефинирана страна со ограничувања.

Индивидуите сами ги прават сопствените избори, како потрошувачи, како претприемачи, како продавачи на продуктивни услуги, коишто се меѓусебно интерактивни, ситуација која упатува на Парето благосостојба. Штом јавните добра еднаш ќе бидат претставени, тогаш се нарушува пазарната организација на начин што се продолжува со ефективно канализирање на индивидуалните или приватни избори во насока на колективна или социјална оптималност, која е дефинирана со Парето условите. Поединците повеќе не се однесуваат индивидуално водени од невидливата рака на пазарот.

Релевантно прашање се поставува за тоа дали институциите во кои индивидуите донесуваат одлуки за јавни добра може да бидат организирани на начин што ќе овозможи елиминирање на однесувањето што го прокламира и поттикнува проблемот на слободен јавач. За да се исполни оваа констатација, институциите мора да презентираат повеќе алтернативи на индивидуата, кои ги содржат вкупните сопствени обврски и обврските на други лица, предизвикувајќи мерливост на резултатите според неговата сопствена корисност и избор. Тоа со сигурност се карактеристиките на институциите на пазарен избор. проблемот се појавува кога се врши ангажирање или организирање на институциите на пазарни јавни добра со цел да се осигура дека субјектот во двата случаи ќе се однесува слично или најмалку до нивото кое ги дозволува инхерентните разлики во природата на изборот³.

3. Предлозите на Виксел

Шведскиот економист Кнут Виксел бил една од најпознатите личности што придонеле за развојот на Теоријата на јавен избор. Во неговата дисертација објавена во 1896 година тој бил загрижен за неправдата и неефикасноста, кои се резултат на слободното мнозинско правило во парламентарните собранија. Очигледно, мнозинското правило ги наметнува штетите или нето трошоците на големите групи на граѓани или даночни обврзници.

Зошто членовите на таквите малцинства, кои се соочени со дискриминација, треба да дадат поддршка на демократските политички структури? Ако сите групи можат да остварат бенефиции од конечната размена со владата, тогаш како може да биде одржана севкупната стабилност?

Сите овие прашања го довеле Виксел до прашањето за ефикасноста на самото мнозинско правило. Тој решението на проблемот го гледал во предлогот мнозинското правило да биде модифицирано во правец на едногласност. Ако е потребна согласност од сите лица во гласачката група за да се имплементира некоја колективна активност,

³ Значајно откривање на проблемот на слободен јавач е провајдено во делото на Wicksell Knut (1896). *Finanztheoretische Untersuchungen*. Jena: Gustav Fischer.

тогаш тоа ќе гарантира дека сите лица обезбедуваат нето користи и дека одобрените акции ќе придонесат повеќе корисности од трошоци. Меѓутоа, Вискел согледал дека доколку потребата од едногласност се имплементира во реална гласачка ситуација, тогаш тоа ќе резултира со нерешен исход. Со цел да се препознае таквиот момент, тој не ја намалил вредноста на правилото на едногласност како репер за компаративна анализа. Во предлозите за конститутивни реформи, Вискел предложил промена на гласачките правила од едноставни до квалификувани или супер мнозинства. На пример, како што е потребата за 5/6-инско одобрение на колективните предлози⁴.

Помеѓу фискалните теоретичари, Кнут Вискел ја држи уникатната позиција за реализирање на неговите теоретски идеи преку истражување на политичката структура во рамките на која мора да се донесат и имплементираат фискалните одлуки. Тој предложил специфични институционални реформи што ќе го отстранат тој елемент на индивидуално однесување и неговото влијание на резултатите кај фискалните показатели.

Вискел предложил да биде направен експлицитен мост помеѓу даночната и потрошувачката страна на буџетот. Кога се презентира некој проект за специфична потрошувачка пред јавноста, со него се презентира и цела низа алтернативни распределби на потребната даночна сметка, под проценка дека генерира вишок на приходи над расходи. Тогаш треба заедно со сите алокации на даночните приходи да се гласа за потрошувачкиот проект во законодавниот дом (парламентот). Доколку една од тие комбинации обезбеди едногласна поддршка во собранieto, тогаш проектот ќе се усвои. Меѓутоа, ако ниту една од предложените комбинации не добие едногласна поддршка во законодавниот дом, тогаш нема да се пристапи кон реализација на потрошувачкиот проект и нема да се наплати потребниот данок.

Критичарите биле доволно брзи да погледнат кон екстремното ограничување што секое правило на едногласност го наметнува на колективниот избор и генерално не успеале да согледаат дека предлогот на Вискел обезбедува начин за надминување на проблемот со слободен јавач.

Под системот на изборни институции на Вискел, индивидуата или нејзиниот законодавен претставник е претставен преку серија алтернативни предлози кои треба да содржат финална изјава за нивниот придонес во заедничките трошоци, но исто така и алокација на вкупната даночна обврска помеѓу сите членови на политичката група. Со гласањето „за“ и „против“ таквите предлози, индивидуата е ставена во позиција да врши размена на гласови со неговите сограѓани. Спогодбата не е отсутна при таквата билатерална трговија, а индивидуата ќе се мотивира да проба да ги добие најдобрите можни услови.

Сепак, ако е презентираан некој оригинален кориснички маргинален проект за гласање, тогаш поединецот ќе оствари некои нето придобивки за дистрибуција. Поради можноста за спогодба, индивидуата или групата може да биде мотивирана да гласа против некои предлози, при дадено сопствено учество, што пак во суштина ќе му донесе некои приноси како нето користи. Тој може да постапи така ако смета дека другите предлози, кои се повеќе посакувани, ќе бидат презентирани без многу одлагања во наредните етапи на гласање. Сепак, оваа тенденција на отфрлање на алтернативи, кои во недостиг на можности за спогодба ќе се покажат како предност, не е исто како однесувањето во случајот на слободен јавач.

⁴ Види: Musgrave, R. A. & Peacock, A. T. (1958), *A New Principle of Just Taxation*. Classics in the Theory of Public Finance, London: Macmillan, стр. 72-90.

Според правилата на Виксел, индивидуата знае дека ако не го одобри предлогот, истиот нема да биде усвоен и тој ќе треба да ги поднесе последиците од одлагањето, заедно со сите останати поединци во групата. Спротивно на тоа, при појава на ситуација на слободен јавач, сеакупното однесување на индивидуата е поттикнато од идејата дека тој / таа може да обезбеди бенефиции од некој предложен потрошувачки проект без да се согласи на обврската за плаќање данок⁵.

Институциите на избор, согласно Виксел, нема да продуцираат единствено решение, освен во случајот на апсолутни маргинални прилагодувања. Ако треба да се направат спогодби, тогаш финалната локација на местото на договор ќе зависи исклучиво од исходот на спогодбениот процес. Друга карактеристика на правилото на Виксел е дека во маргинални случаи финалната локација ќе зависи од редоследот на презентирање на предлозите во собрание за гласање. Штом има многу различни алтернативни способности за постигнување на едногласно одобрение, тогаш тој што прв ќе се презентира ќе биде селектиран. Самниот редослед на презентацијата станува спогодбено оружје. Констатацијата подразбира дека овие институции ќе го елиминираат влијанието на слободен јавач и дека оваа карактеристика, позната како Викселов „устаа“, ќе може да се реализира преку повеќе прагматични аранжмани.

Виксел препознал дека едногласноста ќе биде многу тешко да се постигне, па дури и невозможно. Затоа, кога дошол тој на ред да расправа за имплементација на неговите планови, го модифицирал барањето во „релативна едногласност“. Сепак, тој не го напуштил неговиот базичен став дека едногласноста го обезбедува единствениот критериум за сигурност дека потрошувачките предлози навистина вреди да се спроведат на дело преку индивидуални оценки, кој се покажал како точен.

4. Одлучување според конститутивно правило

Крајната важна работа при едногласниот критериум може да биде прифатена без конфузија, а тоа е дека апсолутната или релативната едногласност треба да биде правило за донесување на секојдневни фискални избори. При ниво на „уставна“ одлука, каде што како опции се појавуваат различни правила за донесување нормални одлуки за групата, може да се препознае и антиципира дека трошоците од секоја одделна одлука може да бидат нетолерантно високи, а перцепцијата на некои неефикасни исходи за прифатливо.

Во процесот на уставно одлучување мора да се мерат предностите и недостатоците, бенефициите заедно со трошоците на сите можни правила за донесување на фискални избори. Исто така, процедурата на уставно одлучување треба да креира консензус за оптимални правила. Таквите правила може да бидат многубројни и разновидни, со некои специфични правила применливи во некои посебни околности.

Откако заедницата ќе го усвои правилото за уставно одлучување при вршење на фискален избор, очигледно е дека веројатноста да се случи индивидуално однесување од видот на слободен јавач ќе биде многу мала. Усвојувањето на кое било правило за донесување на колективен избор го постигнува токму она што правилото на едногласност на Виксел го прави дури и поефективно. Со цел да се поедностави, се

⁵ Виде: Wickseil, K., цитирано дело, стр. 91-118.

претпоставува дека уставот налага фискалните одлуки да се реализираат преку моделот на мнозинско гласање⁶.

На тој начин, индивидуата е дел од колективното фискално одлучување. За илустрација, се претпоставува дека предлогот за потрошувачка е предмет на разгледување и се проценува дека ќе оствари бенефиции во вредност од 100\$, а износот на даночната обврска е 80\$. Дали поединецот, раководен од елементите на слободен јавач, ќе гласа против таквата фискална комбинација која му носи нето корист или пак ќе гласа исклучиво на основа на нето корист занемарувајќи го плаќањето на данокот?

Прво, индивидуата ќе препознае дека неговиот сопствен глас нема да биде одлучувачки, што пак од друга страна може да влијае на неговото однесување, иако е веројатно дека ќе гласа. Тој може да ја препознае можноста кога другите алтернативни предлози може да генерираат покорисна распределба на даночниот товар. Поради тоа, елементите на спогодбена стратегија остануваат опција во неговото однесување. На пример, се претпоставува дека данокот што ќе се предложи е пропорционален данок на доход и дека лицето има повисок доход од просечниот. Доколку не успее конкретниот предлог, тој може да антиципира дека ќе се појави т.н. „гласачки данок“, кој ќе продуцира 40\$ „даночен вишок“ (заштеда при плаќање на данокот), наместо ветиците 20\$. Покрај тоа, многу е мала веројатноста дека тој ќе го направи тоа во конкретниот случај, отколку во споредба со случајот на Ваксел при правило на едногласност. Во таква околност, индивидуата може да оствари корист од 20\$, ако резултира со фаворизиран глас. Алтернативните даночни планови може да му носат повеќе приходи од предложените, но сепак постојат и други неповолни алтернативни кон може да остварат пониски приходи, што пак од друга страна може да го елиминира или дури и да го направи негативно неговото учество во „даночниот вишок“, односно да плати повеќе данок на добиените бенефиции од потрошувачкиот проект. Доколку тој со своето однесување помогне во неуспех на предложената комбинација на јавна потрошувачка и даноци, ефективната алтернатива може да не биде „гласачки“ данок (понизок данок), туку прогресивен данок на доход со кој може да биде подложен на нето загуба наместо на нето добивка. Токму таквата закана од помалку поволни услови на размена при гласањето, наметната од некоја мнозинска коалиција во која тој не членува, ќе предизвика индивидуата да се испитари многу полово, отколку во случај на едногласно правило. Во случај на примена на помалку важен избор, односно некој занемарлив јавен проект, а споредено со едногласното правило, индивидуата ќе претендира да гласа согласно сопствените најдобри проценки за односот корист и трошоци.

5. Конститутивен пристап кон даночните институции

Овој пристап е силно поткрепен од две причини: прво, кога е препознатливо дека организацијата на одделни даночни - потрошувачки предлози е скапоцена активност и второ, потрошувачкиот предлог нема да биде претставен повторно под која било која алтернативна шема за финансирање. Политички структури во реалноста преку нивното работење дозволуваат значително помалку простор за спогодбено делување при изборот, дури и кога овој модел на мнозинско правило го предлага токму тоа. Како што беше констатирано претходно, потрошувачките предлози не се

---

⁶ Виде: Buchanan, J. M. & Tullock G. (1962), *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

разгледуваат симултано со даночните предлози. Даночниот систем, или даночната структура е конституирана сосема независно од конкретната алокација на бенефициите во конкретните примери, а потрошувачката е игласана со сознание дека даноците ќе се распределат помеѓу индивидуите согласно постоечките даночни институции. Тоа имплицира дека даночните институции, односно Управите за јавни приходи се уставно делегирани за вршење на наплата на даноци и ќе останат активни над цел сеп можни и непредвидливи потрошувачки проекти.

Ако даночните институции се селектирани на таков начин, тогаш ќе мора да се антиципираат значајни отстапувања од задоволувањето на маргинални услови за Парето оптимум во јавниот сектор. Всушност, дури и за единствено и чисто јавно добро постојат разлики во индивидуалните маргинални вреднувања, а исполнувањата на овие услови ќе бара секое лице во групата да се конфронтира со променливи износи на даноците. Самуелсон и Мазгрејв го нагласале моментот во фискалниот избор каде индивидуите нема доброволно да ги откријат нивните вистински преференции за јавните добра. Тоа е веродостојно единствено ако индивидуалните износи на даноците се непосредно зависни од нивните откриени вреднувања. Со други зборови, единствено ако се направи некој обид за оптимална оценка на јавните добра, индивидуата ќе биде поттизната да делува стратегиски.

Сепак, ако даночните институции се селектирани конститутивно, тогаш тоа јасно потенцира дека индивидуалните вреднувања на јавните добра не ги детерминираат директно даночните износи. Овие вреднувања го детерминираат начинот на кој индивидуата ќе гласа за зголемување или намалување на предложените расходи, но тие не можат директно да влијаат на износот на данокот по единица на јавно добро по кој е понудено.

Под овие согледувања, индивидуата нема никаков поттик да ги сокрие сопствените преференции за јавното добро, кога тој, директно или индиректно, партиципира во фискалните одлуки. Дури и во случај на маргинални избори, каде може да постои значителен даночен вишок кој треба да се распредели меѓу членовите на групата, не се одвива експлицитно преговарање. Делењето на овој расположлив вишок на даночните обврзници ќе биде услов во селекцијата на даночната институција, што се случува претходно и независно од селектираните потрошувачки проекти. Со други зборови, конститутивното одобрение на даночната институција обезбедува начин за екстерно и произволно или арбитрарно детерминирање на распределбата на „добивките од размената на корист – данок“ помеѓу индивидуите во последователните фискални одлуки.

Поради неговиот ефект на пресметување на индивидуалната одлука, таквата постапка резултира со поголема ефикасност во донесувањето на колективната одлука, а добивките може да бидат повеќе од доволни за да ги покријат загубите што можат да се случат.

Претходно беше анализирано однесувањето на индивидуата кога тој или таа се соочува со потрошувачка одлука или даночна одлука под претпоставка дека даночните институции се екстерно детерминирани. Всушност, кога се испитува дали индивидуата ќе гласа „за“ или „против“ предлогот или нема да гласа за предложените потрошувачки проект под соодветен персонален данок на доход, констатирано е дека неговиот глас (позитивен или негативен) нема директно да влијае на финалната дистрибуција на даночниот товар помеѓу сите членови на групата.

На пример, при персонален данок на доход, примероците од даночните обврски меѓу лицата е во функција на дистрибуцијата на оданочлив доход. Резултатот изведен од дискриминацијата во даночните обврски не е директно поврзан со

маргиналините вреднувања на јавните услуги изгласани од индивидуата, иако таму egzистира стандардна врска преку доходната еластичност на побарувачката. Под такви услови, индивидуата нема стимулација да постапува како „слободен јавач“. Рационалното однесување налага тој или таа да дава поддршка на потрошувачки проекти кои генерираат персонални бенефиции поголеми од даночните трошоци. Неделливоста или целовитниот карактер на овие бенефиции не врши влијание на избирачкото однесување, освен во случај кога таквата неделливост бара колективни, а не индивидуални одлуки, со што се спречуваат независни прилагодувања на квантитетот.

6. Индивидуалниот интерес во колективниот избор

Фактот дека индивидуата мора да одлучува во контекст на процесот на колективно одлучување е значајно за влијанието врз неговото однесување, особено не поразично од она со мотивацијата на слободен јавач. Овој ефект не потекнува од неделливоста на бенефициите од јавните добра и услуги, туку од природата на процесот на одлучување кога колективните исходи се помалку уредени со правилото на едногласност. Одредено лице со партиципација во колективниот избор ќе препознае дека неговите сопствени преференции, изразени преку неговиот глас во непосреден демократски модел, нема да бидат одлучувачки, освен во сигурен ограничен број на можни конфигурации на преференции меѓу другите членови на политичката група. Тој ќе биде соочен со веројатноста дека неговиот глас едноставно нема да биде земен предвид. Таквата веројатност станува поголема со зголемувањето на големината на избирачкиот електорат при секое етаблирано гласачко правило. Согласно последното, може да се случи индивидуата да одлучи да се воздржи од партиципација во избирачкиот процес⁷.

Ако партиципацијата во процесот на колективен избор е реално без трошоци, тогаш индивидуата ќе треба да партиципира и рационално да ги изрази сопствените вистински преференции во рамките на наведените институции.

Меѓутоа, ако самото гласање ниволзира некој трошок, тогаш рационалното однесување може да наложи воздржаност, иако нето бенефициите претставуваат еден од омилените исходи. Тоа може добро да се демонстрира преку едноставен трчлен модел. Се претпоставува дека индивидуата А очекува бенефиции од одредена предложена сума во износ од $1/3$, ако колективната одлука оди во негова корист. Сепак, тој нема сознание за преференциите на индивидуите Б и Ц. Се претпоставува дека трошоците од гласањето на лицето А ќе бидат $1/4$. Ако е потребна едногласна согласност или ако тој е именуван за одлучувач на групата, тогаш тој јасно ќе гласа, со оглед на повисоките нето бенефиции од трошоците на партиципација. Сепак, како ќе постанат тој доколку во примена е мнозинското правило? Тогаш тој ќе мора да ги процени можностите за влијание врз него во насока на одредување на исходот. Ако двете лица Б и Ц се против предлогот, тогаш нема потреба од партиципација на лицето А во процесот. Слично на тоа, ако лицата Б и Ц се залагаат за предлогот, тогаш нема што може да се добие со партиципацијата во гласањето. Единствено, ако лицата Б и Ц има различни ставови по тоа прашање може да се случи гласот на лицето А да биде пресуден во одлучувањето. Штом тие може да бидат поделени на два начина, преференциите на лицата Б и Ц ќе бидат прикажани во вкупно четири можни

⁷ Виде: Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper, поглавје 14.

конфигурации во кои лицето А ќе контролира само две. Веројатноста за лицето А да биде донесувач на критичната одлука во групата е $\frac{1}{6}$. Со примената на таква потенцијална пресметка видливо е дека персоналната очекувана корист од гласањето на лицето А, а не корисничката одлука, изнесува само $\frac{1}{6}$ помалку од трошокот за гласање за кој претпоставивме дека изнесува $\frac{1}{6}$. При такви услови резултатот би бил следен: лицето А нема да партиципира во процесот на одлучување, а резултатот ќе биде детерминиран од оние лица кои ќе покажат повеќе интерес или чини трошоци на гласање се помали.

Покрај фактот што во примерот значително се надминуваат трошоците на партиципација, тоа јасно покажува дека со проширување на групата ќе следат слични резултати, па дури и во ситуација на сериозно намалени трошоци. Се констатира дека во такви услови, при рационална воздржаност, индивидуата „не дава јазни сигнали“ или „неможност да ги открие сопствените вистински преференции“. Во дадената ситуација, тој комплетно ги експонира неговите преференции преку воздржување од гласање⁸. Како индивидуата ќе донесе одлука да гласа или не гласа за конкретен предлог?

Во едноставниот пример, претпоставивме дека нето користите (корист минус трошоци) се третираат како омилен исход. Сепак, осигурувањето на информација за очекуваните бенефиции и очекуваните трошоци е скапоцен процес проследен со оптимално ниво на инвестирање во насока на приближување на таквите информации. Како дополнување на таквиот нештесен фактор, остануваат присутни инхерентните или неразделните несигурности во која било колективна одлука. Тоа значи дека во многу даночни институции, покрај сознанието на индивидуата дека неговиот глас ќе го одреди исходот и сознанието дека тој има комплетен пристап до информациите во врска со очекуваните бенефиции и трошоци, дополнителната несигурност ќе остане благодарение на слободата што ја имаат сите даночни обврзници во модифицирањето на даночната основа преку нивното однесување во вршењето на приватниот избор.

Во секоја практична ситуација, индивидуата мора да реагира врз основа на сознанието дека сите три елементи се функционални. Тој не може да знае со точност што ќе направат неговите сограѓани од аспект на модифицирањето на вакуната даночна основа, односно тој не може да го вложи потребниот напор за да се конвертираат алтернативните колективни исходи во приватни или персонализирани користи и трошоци, како и за крај не може да ги предвиди со точност преференциите на неговите сограѓани дали се „за“ или „против“ воединечни предлози.

Преку соочување со таквиот сет на околности, индивидуата може да се однесува сосема рационално и дополнително уште преку набљудување на истото да се толкува како рационално однесување на една индивидуа во ситуација на пазарен избор. Трите фактори, односно тешкотните, се интегрираат еден со друг. Знаејќи дека неговиот глас ќе биде одлучувачки единствено во одреден број можни конфигурации на преференциите на неговите сограѓани, индивидуата ќе биде поттикната да вложува помалку напор во осигурување на информацијата поврзана со алтернативните исходи, постапка што тој во нормални околности би ја преземал. Во обратна ситуација, ако тој знае дека располага со помалку перфектна информација и сознание дека инхерентната несигурност не се променила, како во ефектите на алтернативите

⁸ Оваа забелешка на проблемот на слободен јавен е направена од Davis & Whinston, *Some Foundations of Public Expenditure*, во продолжена од Buchanan во поглед на Davis & Whinston аргументот. Близок аргумент во форма на критика на општата дискусија за Теоријата на неможност на Atrow е развиен од J. Coleman. Види: Coleman, J. (1964). *The Possibility of a Social Welfare Function*. Mimeographed, Johns Hopkins University.

исходи, тогаш тој ќе инсистира да се воздржи од гласање во моментот кога партиципацијата ќе се покаже како рационална.

Заклучок

Врз основа на претходното, можеме да констатираме дека индивидуата зема значајно место во носењето на релевантни колективни одлуки кои генерираат бенефиции за сите граѓани, но и одредени трошоци кои треба да бидат подмирени во форма на платен данок. Поаѓајќи од таквиот сооднос корист – трошок се пристапува и кон анализа на поведението на одредена индивидуа во процесот на одлучување, односно дали би прифатило да поддржи некој потрошувачки проект којшто генерира одредена нето корист (повисоки бенефиции од трошоци) или едноставно да се одлучи да делува како слободен јавач. Таквото однесување е елаборирано во трудот преку неколку илустрации, започнувајќи со поведението на лицето при примена на едногласно правило елаборирано од Виксел, правилото на мнозинско гласање, па дури и при екстерно дадени фискални институции со што рамномерно се дистрибуира даночниот товар помеѓу гласачкото тело.

Користена литература:

- [1] Buchanan, J. M. & Tullock, G. (1962), *The Calculus of Consent*. Ann Arbor: University of Michigan Press;
- [2] Buchanan, J. (1965), *Ethical Rules, Expected Values and Large Numbers*. *Ethics*, LXXVI;
- [3] Coleman, J. (1964), *The Possibility of a Social Welfare Function*. Mimeographed. Johns Hopkins University;
- [4] Downs, A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper;
- [5] Musgrave, R. A. & Peacock, A. T. (1958), *A New Principle of Just Taxation*. Classics in the Theory of Public Finance, London: Macmillan;
- [6] Otto, A. Davis & Whinston, Andrew (1961), *Some Foundations of Public Expenditure Theory*. Mimeographed manuscript, Carnegie Institute of Technology;
- [7] Samuelson, Paul A. (1954), *The Pure Theory of Public Expenditure*. *Review of Economics and Statistics*, XXXVI;
- [8] Wicksell Knut (1896), *Finanztheoretische Untersuchungen*. Jena: Gustav Fischer.